

PROGRAM VE BEYANNAMELERİNE GÖRE DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI (1950-1960) DÖNEMİNDE KURULAN MUHALİF SİYASİ PARTİLERİN İKTİSAT POLİTİKALARINDA TARIM

According to their Programs and Declarations, Agriculture in the Economic Policies of the Opposition Political Parties Established during the Democratic Party Government (1950-1960)

İbrahim ERDAL*

ÖZ: İkinci Dünya Savaşı sürecinde yaşanan vergi uygulamalarının getirdiği ağır yük üretici sınıf olan köylü ve çiftçi üzerinde iktidara olan tepkiyi arttırmıştır. Bu tepki CHP içinde de yükselmeye başlamış ve parti içi muhalefet grubunu oluşturan milletvekillerinin sayısını ve etkisini de arttırmıştır. Savaş sonrasında Türkiye'nin liberal ekonomi ve çok partili demokrasi yanında olduğunu belirten beyanları muhalif siyasi partilerin kurulmasının kolaylaştırmıştır. Demokrat Parti 1946 yılında güçlü bir muhalefet parti olarak kendisini göstermiştir. Özellikle köylü ve çiftçiden büyük destek gören parti 1950 seçimlerinde iktidara gelmiştir. İktidarı döneminde kalkınma politikasını tarım ve tarıma dayalı alanlara dayandıran DP'ye karşı kurulan siyasi partilerin çoğunun seçimlerde varlık gösteremedikleri ve DP'nin tarıma dayalı kalkınma politikalarını sürdürdükleri görülmüştür. İdeolojik gerekçelerle kurulan muhalif siyasi partilerin tarım sigortası, mevsimsel işsizlik, kırsaldan kentlere göç gibi sorunlara getirdikleri farklı çözümleri olmuş ise de bu partilerin seçimlerde bir varlık gösteremedikleri görülmüştür. Bu makalede DP iktidarına karşı kurulan muhalif siyasi partilerin tarıma dair uygulamaları program ve beyannamelerine göre incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Tarım, Kalkınma, Çiftçi, Muhalefet Partisi

ABSTRACT: The heavy burden brought by the tax practices during the Second World War increased the reaction against the government on the producing class, the peasants and farmers. This reaction started to rise within the CHP and increased the number and influence of the MPs who formed the opposition group within the party. Post-war statements stating that Turkey was in favor of a liberal economy and multi-party democracy facilitated the establishment of opposition political parties. The Democratic Party showed itself as a strong opposition party in 1946. The party, which received great support especially from peasants

* Prof. Dr., Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Yozgat, erdal_ibrahim@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-1037-4343

© Copyright 2023 TÜEF Dergisi

Geliş Tarihi / Received: 19.02.2024
Kabul Tarihi / Accepted: 15.03.2024
Yayın Tarihi / Published: 31.07.2024

and farmers, came to power in the 1950 elections. It has been observed that most of the political parties established against the DP, which based its development policy on agriculture and agriculture-based areas during its rule, could not show their presence in the elections and continued the agriculture-based development policies of the DP. Although opposition political parties established for ideological reasons had different solutions to problems such as agricultural insurance, seasonal unemployment, and migration from rural to urban areas, it was observed that these parties could not show a presence in the elections. In this article, the agricultural practices of the opposition political parties established against the DP government are examined according to their programs and declarations.

Keywords: Democratic Party, Agriculture, Development, Farmers, Opposition Party

Cite as / Atıf: ERDAL, İ. (2024). Program ve Beyannamelerine Göre Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) Döneminde Kurulan Muhalif Siyasi Partilerin İktisat Politikalarında Tarım. Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 14(28), 45-60. <https://doi.org/10.33207/trkede.1439856>

Yayın Tarihi	31 Temmuz 2024
Hakem Sayısı	Ön İnceleme: (Editör-Yayın Kurulu Üyesi) İçerik İncelemesi: İki Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Körleme
Benzerlik Taraması	Yapıldı
Etik Bildirim	tuefdergisi@trakya.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Telif Hakkı/Lisans:	Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde yayımlanan makaleler https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/ tarafından lisanslanır.
Date of Publication	31 July 2024
Reviewers	A Internal (Editor board member) Content review: Two External
Review Reports	Double-blind
Plagiarism Checks	Yes

Complaints	tuefdergisi@trakya.edu.tr
Conflicts of Interest	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest.
Grant Support	No funds, grants, or other support was received.
Copyright & License	Trakya University Journal of Faculty of Letters is licensed under Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Giriş

Cumhuriyetin kuruluş döneminde ülke kalkınması için arayışlar, yerli girişimci sınıfın ortaya çıkarılması için hazırlanan kalkınma planları, uzun süren savaşların etkisi ve 1929 ekonomik buhranı gibi önemli gerekçelerden dolayı hedeflerine ulaşamamıştır. Hem TBMM hükümetleri hem de CHP hükümetleri döneminde ülkenin sosyo-iktisadi yapısına uygun olarak kalkınmanın en önemi öznesi kırsal nüfus yani köylü ve çiftçi olmuştur. İktisat Kongresinde alınan temel ilkeler bağlamında kalkınma bir bütün olarak kabul edilmiş hem toplumsal hem de iktisadi kalkınma hedeflenmiştir. Burada üretici sınıf olan köylü ve çiftçinin tarımsal kalkınma planlamaları çerçevesinde hem cumhuriyetin kazanımlarına sahip olması hem de üretimde yeni teknikleri ve teknolojileri kullanması amaçlanmıştır. Ancak bu hedef sürecinde denetlenemeyen tek parti uygulamalarından duyulan rahatsızlık, iktisadi buhranların etkisinin hissedilmesi ve yaratılmak istenen yerli girişimcilik konusunda yaşanan tecrübesizlikler ile finans sorunları parti içinde de eleştirilerin yükselmesine sebep olmuştur.

İkinci Dünya Savaşının iktisadi etkisinin ülke genelinde hissedilmesi ile vergi uygulamalarındaki aşırı oranlar artan parti içi muhalefetin neredeyse muhalif parti gücüne erişmesine yol açmıştır. Savaş sonrasında Türkiye'nin yeni dünya düzeninde liberal ekonomi ve çok partili demokrasi yanında aldığı tutum ile parti içi muhalif kimliklerin siyasi parti kurma sürecini daha da kolaylaştırmıştır. Bunun sonucunda çok partili hayatın en güçlü göstergesi olarak kabul edilen Demokrat Parti'nin kuruluşundan kısa bir süre sonra iktidara gelmesi toplumun çeşitli kesimlerinin kendilerini siyasi parti çatısı altında örgütlenerek ifade etme girişimlerinin de önünü açmıştır. CHP iktidarı döneminde devletin toplum hayatındaki etkisi ile iktisadi bağlamda uygulanan politikalardaki gücü siyasal parti kurulması sürecinde de hissedilmiştir. Her ne kadar 1946 yılı itibarıyla birçok siyasi parti kurulmuş ise de bu partiler teşkilatlanmalarını tamamlayamamış daha önce CHP içinde

aktif olan şahsiyetlerin kurduğu ve birkaç bölgede etkili olanlar hariç birçoğu seçimlerde varlık gösterememiştir. Bu dönemde kurulan siyasi partilerin ya kurucularının etrafında ya da sosyalist ideoloji bağlamında kurulduğu görülmüştür.

Demokrat Parti iktidarı döneminde de siyasi parti kurulması ve teşkilatlanmalarında benzer durumlar yaşanmıştır. DP, her ne kadar muhalefet partisi olarak kurulmuş ise de iktidarda olduğu sürede çiftçi ve köylülerin desteğini almış ancak CHP döneminde uygulanan kalkınma politikalarının neredeyse aynısını uygulamış kırsal kalkınma üzerine politikalarını yönlendirmiştir. 1930'lu yılların kalkınma planına benzer programlarla iktidarı döneminde sulama faaliyetlerinden tarımda makineleşmeye, toprak düzenlemelerine, finans açısından devlet desteği ve köy kurma projelerine kadar birçok plan ve proje uygulamaya konmuştur. Muhalif siyasi partilerin kurulması ve kuruluş gerekçeleri ve uzun ömürlü olamamaları da CHP iktidarı dönemine fazlasıyla benzemiştir. DP'ye karşı kurulan muhalefet siyasi partilerin ideolojik, sınıfsal ve inanç bağlamında çeşitliliğe sahip olduğu görülmektedir. Türk siyasi hayatının 1950-1960 yılları arası Demokrat Parti iktidarında ideolojik zeminde, Liberal Köylü Partisi, Demokrat İşçi Partisi, Türkiye Köylü Partisi ve Yeni Kemalciler Partilerinin kurulduğu görülmektedir. Toplumsal sınıf ve inanç bağlamında ise Güden Partisi, İslam Demokrat Partisi, Radikal Hürriyet Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi, Vatan Partisi, Hürriyet Partisi, Cumhuriyetçi Parti ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi kurulmuştur.

Bu siyasi partilerden olan *Türkiye Köylü Partisi*, Demokrat parti içinde olup yaşanan fikir ayrılığı sonucu partiden ayrılan milletvekilleri tarafından 19 Mayıs 1952'de kurulmuştur. Demokrat Partiden ayrılan milletvekilleri her ne kadar fikir ayrılığını gündeme getirmiş ise de partinin kuruluş gerekçesinde; köylülerden işçilere toplumun bütün çalışan kesimlerini kapsayan emekçilerin refah seviyesinin yükseltilmesi, toplumsal birliğin sağlanarak iç ve dış tehditlere karşı duran ve direnç gösteren sağlam bir millet şuurunun sağlanması vurgulanmıştır (Türkiye Köylü Partisi Programı 1952, s. 3-9). Anlaşıldığı üzere, Türkiye Köylü Partisi programının kalkınma politikasında temel hedef olarak köy ve köylüyü esas aldığı görülmüştür. Partinin kuruluş prensipleri kısmında tarımsal kalkınma ve bunun temelini oluşturan köy konusunda köycülük politikasını sürdürüleceği, köylerde sosyal güvenlik ve mevcut kurumların yenilenmesinin öncelikli olduğu vurgulanmıştır. Sosyal güvenlik bağlamında kalkınmanın temeli olan köylü ve çiftçinin sağlık güvencesinin teminat altına alınması, işsizlik ve yaşlılık dönemlerinde üreticinin korunması öncelikli

olarak ele alınmıştır. Parti kuruluş prensipleri kısmında ülkenin varlığının temelini oluşturan üretici köylü ve çiftçinin kalkınmasının sağlanması için bir ziraat reformuna ihtiyaç duyulduğu belirtilmiş, bu reform ile tarımsal üretim alanlarında desteklenen köylü ve çiftçinin yerleşim alanlarının devlet tarafından ayrılan bütçe bağlamında yeniden inşa edilmesi, var olanların imarının sağlanması ve iyileştirilmesi planlanmıştır. Bu planlamayla oluşturulacak olan köylerin sosyal yapısının güçlendirilerek işsizliğin de önlenebileceği ve tarıma dayalı alanlarda sanayileşmenin hızlandırılacağı vurgulanmıştır.

Türkiye Köylü Partisi her ne kadar muhalefet olarak kurulmuş ise de tarım ile köy ve köycülük konularında hemen hemen benzer programları uygulamıştır. İsminden de hareketle programını köy, köylü, kırsal kalkınma üzerine yoğunlaştırmış olan parti programında DP'den farklı olarak ise kırsalda yaşayan veya köylerini terk ederek şehirlerin gecekondularına yerleşen veya iş bulma umuduyla köylerini terk ederek yurt içi ve yurt dışına göç eden üretici sınıfa dikkat çekmiştir. Tarıma dayalı alanlarda iş gücü ve emeğin paylaşımı konusunda hassasiyeti vurgulayan parti üretici köylü ve çiftçi sınıfının işgücünü oluşturan köylerde yaşamalarına rağmen tarımsal üretim ile ilişkisi kesilen tarım işçisi, rençper, yarıcı ve kiracılar ile küçük ve orta ölçekli çiftçilerin ekonomik durumlarının desteklenerek refah seviyelerinin yükseltilmesi amaçlanmıştır. Hatta tarımın yapılmadığı mevsimlerde işsiz kalan tarım işçilerinin mevsimlik olarak yurt dışına çalışmaya gitmelerinin İş ve İşçi Bulma idaresi tarafından düzenlenmesini vurgulanmıştır (Türkiye Köylü Partisi Programı 1952, s. 33-34). Parti, yapılmasını zorunlu olarak gördüğü, ziraat reformuna dayalı olarak tarımda üretimi ve üretim çeşidini arttırmak, mahsulün kalite ve değerini yükseltmeyi amaçlamış bu sayede köylerin sosyal ve iktisadi alanlarda da kalkınmasının sağlanabileceğini savunmuştur. Parti programında kalkınma köylüye ve tarıma dayalı planlandığından dolayı hem sanayileşme hem de demokratik haklar bilincinin köylere kadar ulaşmasının tarım reformu ile sağlanacağı vurgulanmıştır.

TKP programında yer alan tarım reformu aynı zamanda istihdam yaratma alanı olarak da görülmüş bölgelere hatta bölgelerde illerin şartlarına göre kalkınma planlamalarının yapılması önemsenmiştir. Tarıma dayalı kalkınma ve sanayileşme modelini tarım reformu içerisinde görerek bu konuda başarılı olmuş Avrupa ülkelerinin reform uygulamalarının incelenerek tarıma uygun topraklara sahip bölgelerde sanayileşmenin de tarım reformuyla birlikte uygulanması vurgulanmıştır. TKP programında tarım ile ilgili diğer detaylar DP ile benzerlik göstermiştir. Bunlar, toprak reformunun yapılarak topraksız

köylünün toprak sahibi olması, tarıma uygun topraklarda çağdaş usullerin, teknoloji ve makinelerin kullanılmasıyla verimliliğin artırılması olmuştur.

Bir diğer muhalefet partisi *Cumhuriyetçi Millet Partisi*dir. Bu parti 19 Temmuz 1948 tarihinde kurulan Demokrat Parti içerisindeki “*Müfrit Demokrat Muhafazakârlar*” adıyla ortaya çıkan muhaliflerin kurduğu Millet Partisinin devamıdır. Kurucuları arasında Fevzi Çakmak, Yusuf Hikmet Bayur ve Osman Bölükbaşı gibi etkili siyasi figürün olduğu parti seçimlerde başarılı olamamış sadece Osman Bölükbaşı Kırşehir’den meclise girebilmiştir (Başgil 1966:62), (Burçak 1979:91). 27-29 Haziran 1953’te yapılan parti büyük kongresinde Hikmet Bayur’un da aralarında olduğu kırk civarı üyenin partinin kontrolünün mutaassıpların ele geçtiği ve artık MP’nin Atatürk ve devrimlerine karşı tehdit oluşturan bir parti hâline geldiği iddiasıyla partiden çekilmesi kapanışa giden süreci başlatmıştır. DP iktidarı bu iddia üzerine partinin din anlayışının anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle partiye soruşturma başlatmış, 8 Temmuz’da Ankara 5. Sulh Ceza Mahkemesi tarafından partinin bütün faaliyetlerinin durdurulması kararı verilmiştir. MP’nin resmen kapatılması davası 26 Eylül 1953’te açılmış ve 27 Ocak 1954 tarihinde de kapatılmıştır (Ülgenay 1960:475), (Albayrak 2004:499). Millet Partisi’nin kapatılma kararını tahmin eden bazı parti üyeleri yeni bir parti kurma için girişimlerde bulunmuş, kapatılma kararının tebliğinden kısa bir süre sonra parti isminin önüne Cumhuriyetçi ibaresini koyarak 10 Şubat 1954 tarihinde Cumhuriyetçi Millet Partisi’ni (CMP) kurmuştur (Cumhuriyetçi Millet Partisi 1954:8). CMP programında; partinin üretici sınıf olan çiftçi ve başta tarım olmak üzere işçilerin durumuyla daha yakından ilgilendiği; köy, köylü ve işçiye ait meselelerin birinci plânda ele alınacağını vurgulamıştır. Kalkınmanın bütün demokrat ülkelerde olduğu üzere iktisadî, sosyal ve kültürel alanlarda ilerlemeyi, rasyonel ve koordine içinde çalışmayı ön gören bir plân ve programın uzmanlarca ortaya konmasıyla gerçekleşeceğini belirtmiştir (Cumhuriyetçi Millet Partisi Programı 1954:8).

CMP programında diğer partilerin aksine ülke kalkınmasında temel olan tarım ve tarımsal üretime yeteri kadar yer vermemiştir. Hatta partinin ilk girdiği seçimler için hazırladığı beyannamesinde tarıma sadece DP iktidarını, köy kalkınması ile esaslı bir şekilde meşgul olmayarak sadece oy için meşgul olmakla, eleştirdiği seçim vaatlerindeki ifadelerde yer vermiştir (Cumhuriyetçi Millet Partisi Seçim Beyannamesi 1954:8). CMP, 1954 seçimlerinden umduğu başarıyı bulamamış fakat varlığını birkaç yıl sürdürmüştür.

Cumhuriyetçi Millet Partisi yeni adıyla siyasette beklediği başarıyı elde edememiş daha sonra kendisini fesheden Türkiye Köylü Partisi ile 16 Ekim 1958’de birleşerek *Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi* (CKMP) adını almıştır (Tökin 1965;89), (Albayrak 2004; 516-517). Bu partinin genel başkanlığına siyasette bir iz bırakmış olan Osman Bölükbaşı getirilmiş, parti yeni bir program hazırlamamış Cumhuriyetçi Millet Partisi programını ana ilke olarak sürdürmüştür. CKMP programında (Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Programı 1960:17-20) tarım; ziraat reformu, çiftçi desteği ve koruyucu önlemler olmak üzere 3 ana başlıkta değerlendirilmiştir. Buna göre ülkenin milli gelirinin önemli bir kısmını karşılayan tarımsal üretimin artırılması ve tarımsal üretimin çeşitliliğinin sağlanması verim ve kalitenin yükseltilmesi için tarım reformunun gerekli olduğu vurgulanmıştır. Bu reform bağlamında çiftçi ve köylüye destek amacıyla kurulan kurumların tarım kredisi desteğinin artırılması ve kooperatifçiliğin desteklenmesi amacıyla yeniden düzenlenmesi, bunlarla birlikte tarımsal üretimin verimliliğinin desteklenmesi için birçok bölgede kurulan deneme, ıslah ve üretim istasyonlarının düzenlenerek tohumluk ve tarımsal alet ihtiyacının kısa sürede sağlanmasına önem verilmiştir. Programda ikinci başlık olan köylü ve çiftçinin desteklenmesi konusunda üretici köylü ve çiftçinin yaşam alanlarında sadece tarım üretiminde değil kümes hayvanları yetiştirmek ve balıkçılık öncelikli olmak üzere su ürünleri konusunda desteklenmesi bununla birlikte meyveciliğin geliştirilmesi ve konserve yapımının desteklenmesiyle hem üreten köylü nüfusunun hem de ülke ekonomisinin kalkınacağı vurgulanmıştır. Üçüncü başlıkta ise toprak düzenlemesi üzerine yoğunlaşmış; büyük arazilerin devletçe satın alınarak topraksız çiftçiye dağıtılması, tarımsal üretime uygun küçük arazilerin birleştirilmesi, verimli tarım arazilerinin su ve rüzgâr erozyonlarından korunması, tarımsal üretimde verim artışını sağlamak amacıyla sulama, gübreleme ve zirai mücadeleye ağırlık veren projelerin uygulanması hedeflemiştir.

Demokrat Parti içindeki tartışmalar ve bölünmelerden doğan en etkili parti Hürriyet partisi olmuştur. *Hürriyet Partisi*’nin kuruluş süreci 9 Mart 1954 tarih ve 6334 sayılı “*Radyo ile veya Yayın Yolu ile İşlenen Bazı Suçlar Hakkında Yasası*” çerçevesinde gazetecilerin yargılama sürecinde iddialarını ispatlama zorunluluğunun olmaması yani ispat hakkına sahip olmaması üzerine başlamıştır. Bu karara DP içinde eleştiriler sonrasında 2 Mayıs 1955 tarihinde 19 milletvekilinin imzaladığı bir önerge sunulmuş, DP’nin 4. Büyük Kongresinde 19 kişiden 9’u ihraç edilmiş, diğerleri de DP’den istifa ederek 19 Aralık 1955 Hürriyet Partisini kurmuştur (Baban 1970;180),

(Ergin 1984;2087-2089), (Karaosmanoğlu 2002;197), (Eroğul 2014;180-181).

HP'nin 117 maddelik kuruluş beyannamesinde (Hürriyet Partisi Beyannamesi 1956) iktisat politikası bağlamında tarım ele alınmıştır. Partinin DP içinden elen milletvekillerinden oluşması tarım politikasının da DP ile hemen hemen aynı olmasına sebep olmuştur. Tarım politikası üç ana kısımda değerlendirilmiş olup bunlar; tarım uygulamalarının bilimsel yollarla planlanması, üretimde artışı sağlayabilmek amacıyla insan gücüne makineleşme ile katkı sağlamak ve üreticinin ulaşım, finans ve Pazar taleplerini karşılamak olmuştur. İlk kısım bağlamında tarımsal üretim faaliyetinin bilinçli yapılması için ülkenin farklı bölgelerindeki toprak, iklim ve su gibi şartlarının incelenmesi ve değerlendirilmesiyle planlanması vurgulanmıştır. Önceki hükümetler döneminde yapılmış olan yerli ve yabancı raporlardan faydalanılması, toprak tahlillerinin bir düzenlemeye göre ivedilikle uygulamaya geçmesi ve bunu yanı sıra tarım bölgelerinde meteoroloji istasyonlarının kurulması ve sayısının arttırılmasına önem verilmiştir. Ayrıca toprak tahlilleri sonrasında sulama ve gübreleme işlerinin düzenlenmesi, inceleme ve tahlil sonuçlarına göre tarım ürünlerinde çeşitliliğin sağlanması amaçlanmıştır.

Beynamede tarımla ilgili ikinci kısım ise geleneksel üretim yöntemlerinden oluşan insan gücüne dayalı üretim verimliliğini arttırmak tarımsal üretimin her aşamasında bölgenin şartlarına en uygun araç, alet ve makinelerin çiftçiye ulaştırılması amacıyla işletme, tamir ve bakım ile ilgili malzemelerin kolayca temininin sağlanması ifade edilmiştir. Üçüncü kısım ise devlet desteğinin en yoğun hissedildiği konu olmuştur. Tarımsal üretimde tohum ve gübre temini ile ürünlerin ambalajlanması ve pazarlara nakliyesi gibi konularda yaşanan ulaşım sıkıntılarının giderilmesi önemsenmiştir. Üretilen ürünün değerlendirilmesi ve kredi ihtiyaçlarının karşılanması için destek kredisi talebinin karşılanması amacıyla tarım kooperatif ve birliklerinin kurulması ve yaygınlaşması zorunluluk olarak tespit edilmiştir. Bu kısımda köylü ve çiftçinin işsiz kalmasının önüne geçmek ve geçim kaynaklarını çeşitlendirmek amacıyla hayvancılığın, köy sanatlarının her türlü öğretim yoluyla ve devlet eliyle kredi imkânları sağlanarak teşvik edilmesinin önemine vurgu yapılmıştır.

3 Ağustos 1950 tarihinde kurulan *Liberal Köylü Partisi* programında ise tarım politikası "Köylünün Kalkınması" kısmında değerlendirilmiştir. Parti ideolojisi gereği kalkınmanın köylülerden başlaması gerektiğini âdemi merkezîyet başlığı altında değerlendirmiş bu bağlamda üretici olan köylünün

bütün insanlık hakkına sahip olması ve refah seviyesine sahip olmasını vurgulanmıştır. Âdemi merkezîyet başlığında katı devletçi ve merkezîyetçi uygulamalardan uzaklaşarak insan merkezli uygulamaların köylü ve toplumun refah seviyesini yükselteceğini vurgulanmıştır. Kırsalda devlet kurumları yerine kendilerine ait bütçeleri olan halk meclislerinin kurulmasını bu sayede hizmetlerin ve sorunların yerinde karşılanacağını savunmuşlardır. Halk meclislerinin daha etkin olması için köylülerin en az ilköğretim eğitimini alması, orta ve yükseköğretim eğitimi alan, devlet memuru olanlar ve emekli olanların köy ve kasabalarda mahalli yerlerde görevlendirilmesinin köyün refah seviyesinin yükselmesini sağlayacağını savunmuştur. Kalkınma politikasını temeli olarak görülen köylerin modern tarım tekniklerine sahip olabilmesi için dağınlıktan kurtulması gerektiği bu sebeple köylerin tarıma da uygun yerlerde toplanması burada yol, su, elektrik ve sağlık gibi hizmetlerden faydalanabilmesi için yine köylülerin iş gücünden istifade edilmesi planlanmıştır. Parti programında belirli merkezlerde toplana köylerin yine köylülerin hissedarı olacağı Köy Bankası yoluyla finans desteği verilmesi ayrıca köylerin alt yapısının sağlanmasında yine köylünün işgücü desteğine devlet ve illerin hem nakdi hem de teknik anlamda destek vereceği belirtilmiştir. Tarımsal üretimde kalitenin ve verimin artırılması için önemli olan ulaşım ve sulama gibi alanlarda zorunlu ortaklık sisteminin uygulanacağı ve bu ortaklığın da sendikaların kurulmasıyla düzenleneceği belirtilmiştir. Programda bu alt yapının inşası için yabancı sermayeden de yararlanılabileceği ve kurulacak olan işletmelerin de anonim şirketler tarafından işletilebileceği belirtilmiştir (Liberal Köylü Partisi'nin Beyannamesi 1951;6-11).

26 Eylül 1950 tarihinde kurulan *Demokrat İşçi Partisi*, programında (Demokrat İşçi Partisi Programı 1950) tarımsal üretim alanında geçimini sağlayan toprak sahibi olmayan işçilerin haklarını önemseyen bir program ile siyaset yapmıştır. Bu bağlamda topraksız olan kırsalda yaşayan nüfusa toprak işletme hakkının verilmesi ve bunun süreli olması savunulmuş, iki yıl işletilmeyen işletme veya üretim yapmayan toprak devlet tarafından istimlak edilerek yeniden üretime döndürülmesi planlanmıştır. Kırsalda üretimin sürdürülebilirliği amacıyla hazırlanan ekonomik plan doğrultusunda üreticinin elinde kalan veya devletin antrepolarında bulunan ürün karşılığında Merkez Bankası tarafından finans desteğinin verilmesi, küçük ölçekli ekili-dikili toprağa sahip kırsal nüfusun refahını sağlamak amacıyla yeni üretim yolları ve kazanç alanları yaratılmasının zorunluluğu vurgulanmıştır. Programında köylü ve çiftçilerden daha çok üretime uygun merkezlerin kurulmasını ve bu merkezler etrafında ulaşım alt yapısı, elektrik,

fabrika ve maden tesisleri kurulması için iç ve dış borçlanmaya gidilebileceği belirtilmiştir. Parti, tesislerin kurulmasından sonra tesislerin geliri ile ödenmek üzere Merkez Bankasından finans desteği alabileceğini ifade etmiştir.

27 Ağustos 1951 tarihinde kurulan *İslam Demokrat Partisi* programının (İslam Demokrat Partisi Esas Programı 1952;7-9) 1947 yılında kurulan Türk Muhafazakâr Parti programıyla hemen hemen aynı olduğu görülmektedir. Parti programında tarım konusu köycülük politikası bağlamında ele alınmıştır. Bu konuda köylünün refahının artırılması ve hem köy nüfusunun eğitimi hem de üretim usulleri konusundaki eğitimi partinin davası olarak belirtilmiştir. Ülke nüfusun önemli bir kesiminin kırsal nüfusa sahip olduğu ve köylerde yaşam standardının neredeyse Orta Afrika sefaleti seviyesinde hayatı hüküm sürdüğü ve geçmiş hükümetlerin bu konuda çaba göstermediğini savunmuştur. Bu gerekçeye dayanarak kırsalda köylerin kalkınması için tarım aletlerinin köylüye hızla ulaştırılması, 200 haneden az nüfusa sahip olan köylerin birleştirilerek köyden şehirlere göçün önleneceği amaçlanmıştır. Yine iktidar olunması durumunda köylerde hayvancılık için mera ve tarımsal üretim için su ihtiyacının çözüleceği, köylerde meyve üretimi ve bahçeciliğin destekleneceği belirtilmiştir. Programda hem köylünün refahının artması hem de ekonominin kalkınması için devlet tarafından teşvikinin sürdürüleceği ve köy nüfusunun kalkınmasında emeklilerden yararlanılacağı vurgulanmıştır. Programda köylüye faizsiz kredi ile bir süt ineği, bir binek atı ve 20 koyun verileceği ayrıca her köyde bir ebe, bir revir, yeterli miktarda ilaç ve her nahiyede kesinlikle bir doktorun bulundurulacağı da belirtilmiştir. Eğitim konusunda ise köylerden gelen çocukların barındığı yatılı ilkokullarda tarıma ait temel bilgilerin uygulamalı şekilde öğretilceği, burada bir çiftlikte bulunması gereken bütün araç-gereç ve hayvanların bulundurulacağı ayrıca ülkenin yerli ve yabancı uzmanlar tarafından revizyona tabi tutulup yeniden düzenlenmesine yer verilmiştir.

1952 yılında kurulan *Yeni Kemalciler Partisi* ise programında (Yeni Kemalciler Partisi Programı 1952;6-7) diğer siyasi partilerden ve iktidar partisinden farklı olarak üretim fazlasının ayrıca ücretlendirmeye desteklenmesi ve tarımsal üretimde üreticiyi koruma bağlamında zirai sigorta sisteminin kurulacağı belirtilmiştir. Tarım uygulamalarında çiftçiye destek, kredi imkânı ve topraksız çiftçiye toprak sağlanması gibi uygulamaların hemen hemen diğer partilerle aynı olduğu görülmüştür.

15 Şubat 1957 tarihinde kurulan *Cumhuriyetçi Parti*, programında (Cumhuriyetçi Parti Program ve Tüzüğü 1957;13-14) tarıma önem verileceği, köylü ve çiftçinin ortak şirketler kurmasını destekleneceği, sulama sorununun çözülmesi ve kuraklıkla mücadele edilmesi için akarsulardan faydalanılacağı belirtilmiştir. Cumhuriyetçi Partinin programında tarım konusunda farklı bir çözüm önerisi sunulmadığı görülmüştür. Diğer partilerin program ve beyannamelerinde belirttiği gibi çiftçilerin tarımsal üretim dışında hayvancılık ve dokumacılık gibi alanlarda gelir elde edilebileceği, topraksız ve evsiz köylünün kalmayacağı ve az nüfuslu köylerin birleştirileceği, tarımsal sigortacılığın getirileceği, gübre desteği ile özellikle tarımsal hastalıklarla mücadele edileceği ifadelerine yer verilmiştir.

Bu örgütlenmesini tamamlamış siyasi muhalefet partilerinin yanı sıra liderleri etrafında şekillenen veya ancak yerelde örgütlenebilmiş olan siyasi partilerin de kurulduğu görülmüştür. Bu siyasi partilerden 14 Temmuz 1951 tarihinde kurulan *Güden Partisi* (Ülgenay 2011; 386) iktidara gelmesi durumunda Devlet İmar Bankası kurularak tarım temelinde kalkınmanın sağlanacağı, yaklaşık 45 bin civarındaki köyün birleştirilerek 7000 bin modern köy kurulacağı ve bu köylerin devlet kurumlarınca destekleneceği ifade edilmiştir. Bu program dâhilinde girdiği ilk seçimde parti tarafından yayınlanan beynamede de köylerin birleştirilerek modern köyler kurulması ile tarıma dayalı sanayinin desteklenmesi vurgulanmıştır (*Güden Partisi Program ve Ana Nizamname* 1952;3), (*Güden Partisi Seçim Beyannamesi* 1957;390) (Orakçı 2021;360-373). Benzer bir diğer parti de 11 Nisan 1953 tarihinde kurulan *Radikal Hürriyet Partisi*'dir. Partinin programında tarımsal üretimde bölgelerin özelliklerine göre ürün çeşitliliğinin sağlanması, çiftlikler ve diğer ofisler ile devletin tekelciliğinin harcamasının ortadan kaldırılması ile Ziraat Bankasının sadece tarım alanında kredi ve bankacılık işlemlerini yapması ifade edilmiştir (Kasırga gazetesi 20 Nisan 1953-2 Mayıs 1953), (Uzman ve Özen 2022;964-997).

Sonuç

İzmir'de düzenlenen iktisat kongresinde alınan kararlar hem TBMM'de kurulan icra vekilleri hükümetlerinde hem de CHP hükümetlerinin kalkınma politikalarında etkisi büyüktür. CHP iktidarında devlet Lozan Antlaşmasıyla kazandığı iktisadi bağımsızlığını güçlü bir şekilde sürdürebilmek için kalkınma mücadelesine ve yerli girişimci yaratma çabasına da girişmiştir. Bu kalkınma planlamalarına göre endüstrileşme tarım ve tarıma dayalı sektörler üzerinden planlanmıştır. Bu kalkınma politikası; üretici sınıfını oluşturan

köylü ve çiftçinin modern tarım aletleriyle donanması, yeni üretim şekillerini öğrenmesi ve kooperatifleşme ile fabrikalaşmaya giden sürecin temelini oluşturmasına dayandırılmıştır. CHP hükümetleri programlarında bu kalkınma politikası bağlamında yerli girişimcinin gelişmesi için devletin işletmecilik işini kısa süreliğine üstleneceğini beyan etmiş ise de 1929 ekonomik buhranın etkisiyle beklenenin hedefe ulaşamamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği iktisadi yük ve vergi uygulamaları CHP içindeki muhalif grubun muhalefet partisi gücüne erişmesine de sebep olmuştur. Savaş sürecinde üretici köylü ve çiftçinin vergi yükünün etkisiyle iktidara olan tepkisinin artması, parti içi muhalif olan büyük toprak sahiplerinin gücünün hissedilmesi ve Türkiye'nin Savaş sonunda liberal ekonomi ve çok partili demokrasi yanında olduğuna dair tutumu 1946 yılında DP'nin kuruluşuna giden süreci hızlandırmıştır.

Kuruluşundan kısa bir süre sonra 1950 seçimleriyle iktidara gelen DP, henüz kalkınma uygulamalarına geçmemişken kendi içinden muhalefet partilerin kuruluşunun görülmüştür. Aslında bu süreç 1946 sonrası kurulan muhalefetin DP içinde güç birliği yapmaları ve DP iktidarı ile birlikte oluşan demokratik ortamda kendi oluşumlarına yönelmiş olmalarıdır. 1946 yılı itibarıyla kurulan muhalefet parti liderlerinin CHP içinde etkili muhalefet yapan ve daha sonra DP içinde bulunan kişilerin kurduğu partilerdir. İdeolojik temeldeki siyasi partiler ile yoğunlukla sosyalist/komünist olmak üzere liberalizm ideolojisi bağlamında kurulmuş olan siyasi partilerdir. Bu dönemin en ilginç partisi İslami Demokrat Partisi'dir. Bunların dışında kurucularının şahsında var olan bölgesel örgütlenebilen Güden Partisi gibi partiler de kurulmuş olup bu partilerin pek etkili olmadığı görülmüştür.

Çok partili hayata geçişte kurulan ilk büyük muhalefet partisi olup kısa süre sonra iktidar olan Demokrat Parti, iktisadi kalkınmayı tarım ve tarıma dayalı alanlar üzerine kurmuş, ürün maliyetini azaltmayı ve tarım kooperatiflerinin yaygınlaştırarak tarımsal alandaki üretici sınıf olan köylü ve çiftçinin sermaye sahibi olmasını yani girişimci olmasını amaçlamıştır. Bu bağlamda çiftçinin uygun maliyette gübre ve tarım aletlerine ulaşmasında devlet desteğini olabildiğince artırmaya çalışmıştır.

DP içinden gelen milletvekilleri tarafından 1952 yılında kurulan Türkiye Köylü Partisi programının kalkınma politikasında temel hedef olarak köy ve köylüyü esas almış DP'den farklı olarak üretici köylünün ve çiftçinin sosyal güvenlik haklarına değinmiştir. TKP, sosyal güvenlik bağlamında kalkınmanın temeli olan köylü ve çiftçinin sağlık güvencesinin teminat altına alınması, işsizlik ve yaşlılık dönemlerinde üreticinin korunması öncelikli

olarak ele alınmıştır. Bu planlamayla oluşturulacak olan köylerin sosyal yapısının güçlendirilerek işsizliğin de önlenebileceği ve tarıma dayalı alanlarda sanayileşmenin hızlandırılacağı vurgulanmıştır.

Türkiye Köylü Partisi her ne kadar muhalefet olarak kurulmuş ise de tarım ile köy ve köycülük konularında hemen hemen DP ile benzer programları uygulamıştır. DP'den farklı olarak ise kırsalda yaşayan veya köylerini terk ederek şehirlerin gecekondularına yerleşen veya iş bulma umuduyla köylerini terk ederek yurt içi ve yurt dışına göç eden üretici sınıfa dikkat çekmiştir. Ayrıca köylü ve çiftçi sınıfının işgücünü oluşturan köylerde yaşamalarına rağmen tarımsal üretim ile ilişkisi kesilen topraksız tarım işçisi, rençper, yarıcı ve kiracılar ile küçük ve orta ölçekli çiftçilerin ekonomik durumlarının desteklenerek refah seviyelerinin yükseltilmesi amaçlanmıştır. Hatta programında tarımın yapılmadığı mevsimlerde işsiz kalan tarım işçilerinin mevsimlik olarak yurt dışına çalışmaya gitmelerinin İş ve İşçi Bulma idaresi tarafından düzenlenmesi gibi çözüm önerilerini de savunmuştur. TKP, vurguladığı tarım reformu ile tarımsal üretim alanlarını istihdam yaratma alanı olarak görülmüş bölgelere hatta bölgelerde illerin şartlarına göre kalkınma planlamalarının yapılması önemsenmiştir. TKP'nin tarım ile ilgili toprak reformunun yapılarak topraksız köylünün toprak sahibi olması, tarıma uygun topraklarda çağdaş usullerin, teknoloji ve makinelerin kullanılmasıyla verimliliğin artırılması gibi diğer uygulamaları DP ile benzerlik göstermiştir.

Demokrat Parti içerisindeki Müfrit Demokrat Muhafazakârlar adıyla da bilinen muhalif kimlikler tarafından 19 Temmuz 1948 tarihinde kurulan Millet Partisi kısa süre sonra dine dayalı söylemleri gerekçesiyle kapatılmış ise de aynı teşkilat bir süre sonra Cumhuriyetçi Millet Partisi adıyla siyasete devam etmiştir. Cumhuriyetçi Millet Partisi programında tarıma fazla yer ayırmamış ise de DP'nin kalkınma programına benzer bir kalkınma politikasını savunmuş, sadece tarım işçilerinin durumuna değinmiştir. Bu parti de fazla varlık gösterememiş ve Türkiye Köylü Partisi ile birleşerek Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi adını almıştır. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi seçimlerde, Kırşehir gibi siyasete iz bırakmış kişilerin memleketlerinde güçlü olması haricinde, başarılı olamamış programlarında DP'nin tarıma dayalı kalkınma modelini ve üretici sınıf olan köylü ve çiftçiye destek uygulamalarını savunmuştur.

DP iktidarında ispat hakkı uygulamasının yasalaşması üzerine 19 milletvekilinin istifasıyla kurulan Hürriyet Partisi de iktisadi kalkınma modeli olarak DP'nin kalkınma politikasına benzer bir süreci programına

almıştır. Sadece tarımsal üretilen ürünlerin ambalajlanması ve pazarlara nakliyesi gibi konularda çözüm önerilerinde bulunmuş ve köylü ve çiftçinin mevsimsel olarak işsiz kalmasının önüne geçmek ve geçim kaynaklarını çeşitlendirmek amacıyla hayvancılığın, köy sanatlarının her türlü öğretim yoluyla ve devlet eliyle kredi imkânları sağlanarak teşvik edilmesinin önemine vurgu yapılmıştır.

İdeolojik temelde kurtulan siyasi partilerin ise teşkilatlanmasını tamamlamadığı, mecliste temsil imkânı olmadığı veya olsa da etkili temsilde bulunmadığı görülmektedir. Bu partilerden Liberal Köylü Partisi programında ise kalkınmanın köylerden başlaması gerektiğini serbest girişimcilik başlığı altında değerlendirmiş katı devletçi ve merkezîyetçi uygulamalardan uzaklaşarak kırsalda devlet kurumları yerine, kendilerine ait bütçeleri olan, halk meclislerinin kurulmasını bu sayede hizmetlerin ve sorunların yerinde karşılanacağını savunmuştur. Halk meclislerinin daha etkin olması için köylülerin en az ilköğretim eğitimi alması, orta ve yükseköğretim eğitimi alan, devlet memuru olanlar ve emekli olanların köy ve kasabalarda mahalli yerlerde görevlendirilmesinin köyün refah seviyesinin yükselmesini sağlayacağını savunmuştur. Kalkınma politikasını temeli olarak görülen köylerin modern tarım tekniklerine sahip olabilmesi için dağımlıktan kurtulması gerektiği bu sebeple köylerin tarıma da uygun yerlerde toplanması burada yol, su, elektrik ve sağlık gibi hizmetlerden faydalanabilmesi için yine köylülerin iş gücünden istifade edilmesi planlanmıştır. Parti programında belirli merkezlerde toplana köylerin yine köylülerin hissedarı olacağı Köy Bankası yoluyla finans desteği verilmesi ayrıca köylerin alt yapısının sağlanmasında yine köylünün işgücü desteğine devlet ve illerin hem nakdi hem de teknik anlamda destek vereceği belirtilmiş, bu alt yapının inşası için yabancı sermayeden de yararlanılabileceği ve kurulacak olan işletmelerin de anonim şirketler tarafından işletilebileceği belirtilmiştir.

Demokrat İşçi Partisi ise tarımsal üretim alanında geçimini sağlayan toprak sahibi olmayan işçilerin haklarını önemseyen bir program ile siyaset yapmıştır. Bu bağlamda topraksız olan kırsalda yaşayan nüfusa toprak işletme hakkının verilmesi ve bunun da süreli olması savunulmuş, iki yıl işletilmeyen işletme veya üretim yapmayan toprak devlet tarafından istimlak edilerek yeniden üretime döndürülmesi planlanmıştır. Programında köylü ve çiftçilerden daha çok üretime uygun merkezlerin kurulmasını ve bu merkezler etrafında ulaşım alt yapısı, elektrik, fabrika ve maden tesisleri kurulması için iç ve dış borçlanmaya gidilebileceği belirtilmiştir. Parti, tesislerin kurulmasından sonra tesislerin geliri ile ödenmek üzere Merkez

Bankasından finans desteği alabileceğini ifade etmiştir. İslam Demokrat Partisi programında tarım konusu köycülük politikası bağlamında ele alınmıştır. Bu bağlamda köylerin birleştirilerek daha modern ve refah seviyesi yüksek üretici sınıfın oluşturulabileceğini savunmuş, işsizliğin önlenmesi ve şehirlere göçün engellenmesi amacıyla 200 haneden az nüfusa sahip olan köylerin birleştirilmesini savunmuştur.

1952 yılında kurulan Yeni Kemalciler Partisi ise programında hem DP'den hem de diğer muhalif siyasi partilerden farklı olarak üretim fazlasının ekstra ücretlendirmeye desteklenmesi ve tarımsal üretimde üreticiyi korumak için zirai sigorta sisteminin kurulmasını vurgulamıştır. Daha sonra kurulan Cumhuriyetçi Parti de programında tarım sigortasından bahsetmiş ayrıca köylü ve çiftçinin ortak şirketler kurmasını desteklenmesi, sulama sorununun çözülmesi ve kuraklıkla mücadele edilmesi için akarsulardan faydalanılacağı belirtilmiştir. Diğer partilerin program ve beyannamelerinde belirttiği gibi çiftçilerin tarımsal üretim dışında hayvancılık ve dokumacılık gibi alanlarda gelir elde edilebileceği, topraksız ve evsiz köylünün kalmayacağı ve az nüfuslu köylerin birleştirileceği, gübre desteği ile özellikle tarımsal hastalıklarla mücadele edileceği ifadelerine yer verilmiştir. Kuruluş itibarıyla farklı bir yapıda olan Güden Partisi ve Radikal Hürriyet Partisi tarım ile ilgili olarak DP'nin politikalarından farklı bir hususa yer vermemiştir. Modern köylerin kurulması, küçük köylerin birleştirilmesi ve üretici sınıf olan köylü ve çiftçiye destek tekrar edilmiştir.

KAYNAKÇA

1. Parti Program ve Beyannameleri

Cumhuriyetçi Millet Partisi Ana Nizamname ve Program, (1954) Yeni Matbaa, Ankara.

Cumhuriyetçi Millet Partisinin Seçim Beyannamesi, (1954) Yıldız Matbaası, Ankara.

Cumhuriyetçi Parti Program ve Tüzüğü, (1957) Cumhuriyetçi Parti, İstanbul.

Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Programı, (1960) Arı Matbaacılık ve Gazetecilik, Ankara.

Demokrat İşçi Partisi Programı, (1950) Uğur Basımevi, İstanbul.

Güden Partisi Program ve Ana Nizamname (1952) (y.y.), İstanbul.

Güden Partisi Seçim Beyannamesi, (1957).

Hürriyet Partisi Kuruluş Beyannamesi, (1956) Örnek Matbaası, Ankara.

İslam Demokrat Partisi Esas Programı, (1952) Teknik Basımevi, İzmir.

Liberal Köylü Partisi'nin Beyannamesi, (1951) Cemal Azmi Matbaası, İstanbul.

Radikal Hürriyet Partisi Programı ve Ana Nizamnamesi, Kasırga Gazetesi, 20 Nisan 1953-2 Mayıs 1953.

Türkiye Köylü Partisi, Gaye, Prensipler, Tüzük, Program, (1952) Türkiye Basımevi, İstanbul.

Yeni Kemalciler Partisi Programı, (1952) (y.y.).

2. Kitap ve Makaleler

ALBAYRAK, Mustafa, (2004) *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınevi, Ankara.

BABAN, Cihat, (1970) *Politika Galerisi Büstler ve Portreler*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

BAŞGİL, Ali Fuat (1966) *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, Çeltüt Matbaacılık, İstanbul.

BURÇAK, Rıfıkı Salim, (1979), *Türkiye’de Demokrasiye Geçiş (1945-1950)*, Olgaç Yayınları, Ankara.

ERGİN, Feridun, (1984) “Hürriyet Partisi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 8, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 2087-2089.

EROĞUL, Cem, (2014) *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Yordam Kitap Yayınları, İstanbul.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, (2002), *Politikada 45 Yıl*, İletişim Yayınları, İstanbul.

ORAKÇI, Meryem, (2021) “Türk Siyasetinde Sıra Dışı Bir Deneme: Güden Partisi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkulâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S:69, s. 360-373.

TÖKİN, Hüsrev, (1965) *Türkiye’de Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi (1839-1965)*, Elif yayınevi, İstanbul.

UZMAN, Nasrullah – ÖZEN, Fatih, (2022) ““Muhitten Merkeze” Bir Demokrasi Denemesi; Osman Taşkınbaş ve Radikal Hürriyet Partisi”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 18, Sayı 36 (Güz 2022), s. 964-997.

ÜLGENAY, Ayhan Hüseyin, (2011) *Türkiye Cumhuriyeti’nde Kurulan Siyasi Partiler, Kurucular ve Amblemler 1923-1960*, Sanat Kitabevi, Ankara.

YÜKSEL, Erol, “Millet Partisi (1948-1981)”, *Atatürk Ansiklopedisi*, Erişim tarihi 15.2.2024.

EKLER

EK-1: Güden Partisi Program ve Ana Nizamnamesi (Güden gazetesi)

RADİKAL Hürriyet Partisinin Programı

Merak ve şükür!
 Önemli istişaretlere katılmaya başladık ama bizde istişaretlere katılmadık. Türkiye Cumhuriyeti için her şey istişaretle olur, bu yüzden istişaretle karar alınmalıdır. Hürriyet Partisi bu istişaretlere katılmadığı için, hürriyetin gerçek anlamını bilmez. Hürriyetin gerçek anlamı istişaretle karar alınmasıdır. Hürriyet Partisi bu istişaretlere katılmadığı için, hürriyetin gerçek anlamını bilmez. Hürriyetin gerçek anlamı istişaretle karar alınmasıdır.

Merak ve şükür!
 Önemli istişaretlere katılmaya başladık ama bizde istişaretlere katılmadık. Türkiye Cumhuriyeti için her şey istişaretle olur, bu yüzden istişaretle karar alınmalıdır. Hürriyet Partisi bu istişaretlere katılmadığı için, hürriyetin gerçek anlamını bilmez. Hürriyetin gerçek anlamı istişaretle karar alınmasıdır.

Merak ve şükür!
 Önemli istişaretlere katılmaya başladık ama bizde istişaretlere katılmadık. Türkiye Cumhuriyeti için her şey istişaretle olur, bu yüzden istişaretle karar alınmalıdır. Hürriyet Partisi bu istişaretlere katılmadığı için, hürriyetin gerçek anlamını bilmez. Hürriyetin gerçek anlamı istişaretle karar alınmasıdır.

Merak ve şükür!
 Önemli istişaretlere katılmaya başladık ama bizde istişaretlere katılmadık. Türkiye Cumhuriyeti için her şey istişaretle olur, bu yüzden istişaretle karar alınmalıdır. Hürriyet Partisi bu istişaretlere katılmadığı için, hürriyetin gerçek anlamını bilmez. Hürriyetin gerçek anlamı istişaretle karar alınmasıdır.

ADNAN Menderese:
 Sen bilirsin...
 Bu yazı...
 Bu yazı...
 Bu yazı...
 Bu yazı...

Kasirga gazetesi yazı işleri Müdürlüğüne Açık Mektup
 Kasirga gazetesi sahibi Osman Taşkınbaşı

23 Nisan
 Hürriyet Partisi...
 Hürriyet Partisi...
 Hürriyet Partisi...
 Hürriyet Partisi...

KASIRGA
 ABOVE ÇAKILAN...
 HÜKÜMET TARAFI...
SADI KAYHAN
 Doktor

Radikal Hürriyet Partisi Ana Nizamnamesi

1 - HURİYYET PARTİSİ...
 2 - HURİYYET PARTİSİ...
 3 - HURİYYET PARTİSİ...
 4 - HURİYYET PARTİSİ...
 5 - HURİYYET PARTİSİ...
 6 - HURİYYET PARTİSİ...
 7 - HURİYYET PARTİSİ...
 8 - HURİYYET PARTİSİ...
 9 - HURİYYET PARTİSİ...
 10 - HURİYYET PARTİSİ...

23 Nisan
 Hürriyet Partisi...
 Hürriyet Partisi...
 Hürriyet Partisi...
 Hürriyet Partisi...

23 Nisan
 Hürriyet Partisi...
 Hürriyet Partisi...
 Hürriyet Partisi...
 Hürriyet Partisi...

23 Nisan
 Hürriyet Partisi...
 Hürriyet Partisi...
 Hürriyet Partisi...
 Hürriyet Partisi...

EK-2: Radikal Hürriyet Partisi Programı (Kasirga Gazetesi)

TÜEF / TUJFL, 14/28, (2024), 45-60.